

УДК 808.53:81'22:81'24

Н. А. Тарабріна,

викладач

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

beljash@yandex.ru

КОНФЛІКТ ЯК РІЗНОВИД КОМУНІКАТИВНИХ НЕВДАЧ

У статті обґрунтовано необхідність дослідження причин та умов конфліктної взаємодії, що залишаються менш дослідженими в сучасній лінгвістиці. Дослідження конфліктного спілкування спрямовані на створення моделі конфліктної мовленнєвої взаємодії та потребують системного конфліктного дискурсу. У статті висловлено сучасні проблеми мовленнєвого спілкування: зв'язок між інтенціями мовця та засобами їх реалізації; визначено терміни "комунікативна невдача" та "конфлікт"; проаналізовано основні види прояву конфліктної мовленнєвої ситуації, результати дослідження підкріплені прикладами діалогічного мовлення з творів англійських та американських письменників ХХ століття.

Постановка проблеми. Метою спілкування є розуміння, тобто успішність комунікативної діяльності. Неможливо описати гармонійне спілкування без виявлення його якостей та властивостей, які вносять певну дисгармонію в мовленнєву діяльність комунікантів, руйнують розуміння, викликають негативні емоції та психологічні стани партнерів комунікації. Таким чином, у поле уваги дослідників включаються такі явища, як *комунікативна невдача* та *мовний конфлікт*.

Комунікація являє собою двосторонній процес: породження мовлення і його сприйняття. **Комунікативна невдача** – це збій у спілкуванні через повне або часткове нерозуміння комунікативними партнерами мовленнєвого повідомлення. **Конфлікт** – це взаємодія двох суб'єктів, які мають несумісні цілі і шляхи їх досягнення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми комунікативних невдач перебувають у фокусі уваги таких учених, як П. Коен, Б. Грош, М. Рінгл, Б. Брюс (комунікативні невдачі у сфері наукового інтелекту) [1], Б. А. Гудман (огляд комунікативних невдач, пов'язаних з ідентифікацією референта) [2], Б. Ю. Городецький (групування комунікативних невдач за їх джерелами та наслідками) [1], О. А. Земська (класифікація комунікативних невдач на матеріалі російської мови). Значну увагу лінгвістів привертають проблеми дослідження мовлення, комунікативних актів, міжособистісного та міжкультурного спілкування індивідів. Сучасні дослідження конфліктного спілкування спрямовані на створення лінгвістичної моделі конфліктної мовленнєвої взаємодії, що, в свою чергу, потребує системного аналізу конфліктного дискурсу.

Причини і умови конфліктної і гармонійної соціально-комунікативної взаємодії залишаються менш дослідженими, що зумовлює **актуальність наших розвідок**.

Метою дослідження є встановлення та аналіз основних видів прояву конфліктної мовленнєвої ситуації. **Матеріалом дослідження** слугують фрагменти діалогів, які містять конфліктну мовленнєву ситуацію, виділених методом суцільної вибірки з творів американських та англійських письменників ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Виділяють три основні види спілкування – співробітництво, суперництво і конфронтацію. Спрямованість на консенсус характеризує співробітництво, на дисенсус – конфронтацію. Варто зазначити, що поряд із принципом співробітництва, який був запропонований Г. П. Грайсом, у спілкуванні велику роль грає також принцип суперництва [3], останній приводить до суперечок, полеміки, конфліктів тощо. Кожен акт комунікації передбачає наявність мовця і слухача, між якими існує комунікативний контакт, код, тобто мова, що має бути єдиною для комунікантів та обставини спілкування. У більшості випадків людина здатна моделювати своє мовлення і досягати бажаного комунікативного ефекту. Проте іноді з тих чи інших причин комунікантам не вдається прийти до взаєморозуміння, що призводить до конфлікту. При конфліктному спілкуванні не можуть бути досягнутими позитивні результати. В наступному прикладі ми бачимо, що чоловік не задоволений результатом роботи художника, тому він починає ображати його, висміювати його майстерність, а потім і взагалі перериває розмову.

– *It is a portrait that you wanted, sir.*

– *Is it a joke? You call yourself a painter? I wouldn't let you paint a house of mine. I asked you to paint a portrait, and this-this-this is the result.*

– *Yes, sir.*

– *Oh, go away.*

(P. S. Wodehouse)

Можливість виникнення конфлікту існує практично в будь-якій ситуації [4: 191]. Під **мовленнєвим конфліктом** розуміють мовленнєвий прояв зіткнення суперечливих поглядів, цілей, намірів комунікантів [5: 148]. Навмисна комунікативна неузгодженість, яка, як правило, пов'язана з нездійсненими очікуваннями реактивного мовленнєвого акту, може виникнути тоді, коли на питання мовця слідує запитання або

мовчання, чим демонструється небажання продовжувати комунікативний акт. Комунікативний партнер може проявляти протилежну мовленнєву поведінку, уникаючи розмови. Наприклад, у наступному діалозі ми бачимо, як одна зі сторін постійно повторює категоричне No, sir (ні, хазяїн). Тобто раб намагається уникнути розмови зі своїм новим власником, щоб не зіпсувати з ним стосунки.

- *Tell them, Jenny. You live any better on any place before mine?*
- *No, sir. No place.*
- *How long were you at Sweet Home?*
- *Ten years, I believe.*
- *Ever go hungry?*
- *No, sir.*
- *Cold?*
- *No, sir.*
- *Anybody laid a hand on you?*
- *No, sir.*

(T. Morrison)

Показником комунікативної ініціативи може бути *перебивання*, коли індивід бере мовця "силою", і при цьому він звичайно не турбується про "комунікативний комфорт" свого співрозмовника. Наведемо приклад:

- *But Phyll, I didn't even know she was coming to London.*
- *Where did she get my address?*
- *Well, the office perhaps, but...*
- *It's never you, is it? What are you getting at? She said I'd put my hooks on you because you were meat for a floozy.*
- *But you needn't mind her. She's only a silly old...*
- *Not mind her!*

(J. Cary)

Як бачимо в цьому прикладі, чоловік дуже розгніваний на свою дружину за те, що її мати постійно втручається в їхнє подружнє життя. Тому емоційне постійне перебивання своєї дружини під час розмови вказує на те, що терпіти це більше він не може і не буде.

Наслідками конфліктного спілкування можуть бути негативні дії, які призводять до припинення процесу комунікації, тобто до комунікативних невдач. Виникнення негативних дій є реакцією особистості на перешкоди, які трапляються на досягненні своєї мети. Якщо перешкоди створюються з вини адресата, то він стає об'єктом ворожості у свідомості адресанта. У побутовій конфліктній ситуації спілкування агресивно діюча особистість ставить метою своєї поведінки моральну перемогу, а розв'язання конфлікту – це комунікативний процес. У ході дослідження встановлено, що в конфліктній мовленнєвій взаємодії спостерігається відмова від принципу співробітництва, а, отже, і неминуче порушення всіх основних максим.

Основними видами прояву конфліктної мовленнєвої ситуації є *сварка та суперечка*. Відзначається певна специфіка порушення максим у ситуаціях суперечки і сварки.

Наступний приклад ілюструє ситуацію суперечки:

JAMES: *Look, I feel sorry for Frank. After all he hasn't been very successful and...*

PAULA: *Perhaps that's his fault!*

JAMES: *I'm not so sure about that. And – in view of the past – I can't just ignore him. It may be silly of him. It may be silly of me, but I feel in a way I'm responsible for him.*

PAULA: *Responsible!*

JAMES: *Look. You only met Frank for the first time last night. I can't understand how you can take such an instant dislike to him. For heaven's sake – give him a chance!*

PAULA: *I just think you might have told me, that's all.*

(D. Benfield)

У наведеному прикладі розмова закінчується тим, що Паула демонструє своє незадоволення та виходить з кімнати. Дане конфліктне спілкування привело до припинення комунікації.

У суперечці комуніканти намагаються дотримуватися максим ввічливості, сварці властиве їх постійне порушення. Розглянемо наступний приклад:

The first thing that struck his eyes was a great pile of open newspapers. Mr. Warburton turned to one of the servants and sternly asked him what the meaning of those open papers was. Cooper hastened to explain.

(1) – *I wanted to read all about the Wolverhampton murder. And so I borrowed your Times. I brought them back again. I knew you wouldn't mind.*

(2) – *But I mind. I mind very much.*

(3) – *I'm sorry, the fact is, I simply couldn't wait till you came back.*

(4) – *I wonder you didn't open my letters as well.*

(5) – *Oh, that's not quite the same thing. After all, I couldn't imagine you'd mind my looking at your newspapers. There's nothing private in them.*

(6) – *I very much object to anyone reading my paper before me. I think it extremely impertinent of you. They're all mixed up.*

(7) – *We can easily put them in order.*

(8) – *Don't touch them.*

(9) – *I say, it's childish to make a scene about a little thing like that.*

(10) – *How dare you speak to me like that?*

(11) – *Oh, go to hell.*

(S. Maugham.)

У наведеному діалозі цифрами позначені мовленнєві ходи (МХ) комунікантів. Один із комунікантів – містер Варбуртон – порушує максимум симпатії у всіх своїх МХ, що свідчить про його "налаштованість" на конфронтацію. Партнер містера Варбуртона, його підлеглий Купер, на початковій стадії мовленнєвої взаємодії неухильно дотримується як максимум ввічливості, виражаючи готовність до співробітництва (МХ (7) і вибачаючись (МХ (3), так і конверсаційних максимум принципів співробітництва, будуючи свій дискурс логічно, переконливо і аргументовано. Впродовж МХ (1-8) у дискурсі Купера спостерігається відсутність оцінних конструкцій з уживанням емотивної лексики. Така побудова дискурсу свідчить про намір мовця втримати мовленнєву взаємодію на рівні суперечки. Бажання Варбуртона розв'язати сварку проявляється в його дискурсі шляхом порушення максими кількості як на рівні всього висловлювання (дублювання інформації в МХ (2) і (6), так і на рівні його частини: адвербіальні компоненти в негативно-оцінних словосполученнях *very much* і *extremely impertinent*. Максима якості порушується в МХ (4): висловлювання *I wonder you didn't open my letters as well* вжито без достатнього обґрунтування, оскільки Купер, як впливає з контексту ситуації, не тільки не розкривав особистої кореспонденції Варбуртона, але й не збирався цього робити, що підтверджується його МХ (5).

Характер порушення / дотримання комунікантами максимум принципів співробітництва у даному діалозі відображає їх мовленнєві інтенції. Лише у заключній частині мовленнєвої взаємодії (МХ (9-10) Купер відмовляється від свого наміру стримати розвиток конфлікту й приймає нав'язану сварку. Про це свідчать особливості його мовної поведінки – негативно-оцінна лексична одиниця *childish*, фразеологічна одиниця з негативно-оцінною модальністю *to make a scene* та експресивне висловлювання інвективного характеру *Oh, go to hell*, використання яких сигналізує про зміну аргументованого дискурсу на агресивний.

Таким чином, лінгвістичні характеристики дискурсу комунікантів відображають їх інтенції на лексичному, лексико-синтаксичному та синтаксичному мовних рівнях.

Аналіз дискурсу ситуації суперечки дозволив установити, що типовим для них є порушення максимуми релевантності. Наприклад:

(1) *"It is going to rain tonight."*

(2) *"It's raining now, I said."*

(3) *"The radio said tonight."*

(4) *"Look at the windshield, "I said. "Is that rain or isn't it?"*

(5) *"I 'm only telling you what they said."*

(6) *"Just because it's on the radio doesn't mean we have to suspend belief in the evidence of our senses."*

(7) *"Our senses? Our senses are wrong a lot more often than they're right. This has been proved in the laboratory."*

(8) *"Is it raining, "I said, "or isn't it?"*

(D. Delillo)

У наведеному фрагменті діалогу суперечка комунікантів починається з тези "чи йде зараз дощ". Як відхід від прямої відповіді на питання, один із комунікантів використовує прийом відхилення від теми суперечки (МХ (7), порушуючи максимум релевантності. Порушення релевантності провокує розвиток конфлікту.

Висновок. При конфліктному спілкуванні не можуть бути досягнутими позитивні результати для обох сторін. Якщо при кооперативному спілкуванні кожен із комунікантів робить певний внесок для досягнення взаєморозуміння та успішного протікання комунікації, то при конфліктному – їх внесок спрямовано на досягнення руйнівних результатів, проявами яких є суперечка, лайка і т. п.

Стан конфлікту та кооперації визначається співвідношенням потреб комунікантів і спроможністю чи неспроможністю досягти бажаного результату. При цьому до уваги береться, чи наносить мовець шкоду іншим, тобто сприяє або заважає він задоволенню потреб свого співрозмовника. Шкода визначається невербально, а комунікант відчуває дискомфорт.

Конфлікт у мовній взаємодії – явище достатньо розповсюджене, багатопланове і, безумовно, цікаве для наукового аналізу. Інтерес лінгвістів до проблеми конфлікту призвело до виникнення нового напрямку наукового пошуку – лінгвістичної конфліктології, яка виникла на межі соціології, психології та філософії. Вважаємо за доцільне у подальшому здійснити комплексне дослідження динаміки конфлікту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Городецкий Б. Ю. К типологии коммуникативных неудач / Городецкий Б. Ю., Кобозева И. М., Сабурова И. П. // Диалогическое взаимодействие и представление знаний. – Новосибирск : АН СССР Сибирское отделение ВЦ, 1985. – 254с.
2. Земская Е. А. К построению типологии коммуникативных неудач / Е. А. Земская // Русский язык в его функционировании. Коммуникативно-прагматический аспект. – М. : Наука, 1993. – 354 с.
3. Грайс Г. П. Логика и речевое общение / Г. П. Грайс // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. 16. Лингвистическая прагматика. – 237 с.
4. Фадеева Е. В. Основные виды конфликтного речевого взаимодействия / Е. В. Фадеева. – Х. : Константа, 1999. – 160 с.
5. Фролова И. Е. Конфликтное речевое взаимодействие / И. Е. Фролова. – Х. : Константа, 2001. – 160 с.
6. Benfield D. In For the Kill / D. Benfield. – L. : Samuel French, 1981. – 77 p.
7. Cary J. Period Piece / J. Cary. – M. : Rolf, 2001. – 15 p.
8. Delillo D. White Noise / D. Delillo. – L. : Samuel French, 1989. – 78 p.
9. Morrison T. Beloved / T. Morrison. – N. Y. : Penguin Books, 1998. – 275 p.
10. Maugham S. The Moon and Sixpence / S. Maugham. – L. : The Companion Book, 1955. – 270 p.
11. Wodehouse P. G. Jeeves and Friends. – L. : Vintage, 1991. – 158 p.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Gorodetskii B. Yu. K tipologii kommunikativnykh neudach [To the Typology of communicative Breakdowns / [Gorodetskii B. Yu., Kobzeva I. M., Saburova I. P.] // Dialogicheskoe vzaimodeistvie i predstavlenie znanii [The Dialogical Interaction and Knowledge Presentation]. – Novosibirsk : AS USSR Siberiskoe otdelenie VTS, 1985. – 254 s.
2. Zemskaja E. A. K postroeniiu tipologii kommunikativnykh neudach [To the Typology of Forming communication breakdowns] / A. E. Zemskova // Russkii yazyk v ego funktsionirovanii. Kommunikativno-pragmaticheskii aspekt [The Russian Language and its Functioning. The Communicative-Pragmatic Aspect]. – M. : Nauka, 1993. – 354 s.
3. Grice G. P. Logika i rechevoe obshchenie [Logic and Speech Conversation] / G. P. Grice // Novoe v zarubezhnoi lingvistike [New in Foreign Linguistics]. – M. : Progress, 1985. – Vyp. 16. Lingvisticheskaja pragmatika. – 237 s.
4. Fadeeva E. V. Osnovnye vidy konfliktnogo rechevogo vzaimodeistviia [Main types of the Conflict Speech Interactions] / E. V. Fadeeva. – Kh. : Konstanta, 1999. – 160 s.
5. Frolova I. E. Konfliktnoe rechevoe vzaimodeistvie [The Conflict Speech Interaction] / I. E. Frolova. – Kh. : Konstanta, 2001. – 160 s.
6. Benfield D. In For the Kill / D. Benfield. – L. : Samuel French, 1981. – 77 s.
7. Cary J. Period Piece / J. Cary. – M. : Rolf, 2001. – 15 p.
8. Delillo D. White Noise / D. Delillo. – L. : Samuel French, 1989. – 78 p.
9. Morrison T. Beloved / T. Morrison. – N. Y. : Penguin Books, 1998. – 275 p.
10. Maugham S. The Moon and Sixpence / S. Maugham. – L. : The Companion Book, 1955. – 270 p.
11. Wodehouse P. G. Jeeves and Friends. – L. : Vintage, 1991. – 158 p.

Матеріал надійшов до редакції 08.05. 2013 р.

Tarabrina N. A. Conflict as a Type of Communicative Breakdowns.

В статье обосновывается необходимость изучения причин и условий конфликтного взаимодействия, которые остаются менее исследованными в современной лингвистике. Исследования конфликтного взаимодействия направлены на формирование лингвистической модели конфликтного взаимодействия и требуют системного анализа конфликтного дискурса. В статье освещены современные проблемы речевого общения, а именно связь между интенциями говорящего и средствами их реализации; определены термины "коммуникативная неудача" и "конфликт"; проанализированы основные виды проявления конфликтной речевой ситуации; результаты исследования подкреплены примерами диалогической речи из сочинений английских и американских писателей XX века.

Tarabrina N. A. Conflict as a Type of Communicative Breakdowns.

The article considers the necessity to make some research for reasons and conditions of the conflict interaction as less investigated in the modern linguistics. Conflict interaction researches are directed on forming the linguistic model of the conflict speech interaction and need the systematic analysis of the conflict discourse. The article highlights modern problems of speech interaction, namely the connection between interlocutor's intentions and means of their realization; defines the terms "communication breakdown" and "conflict"; analyzes basic kinds of the conflict speech interaction situation display, the research results are based on the dialogical interactions from the works by English and American writers of the XX century.